

Doc. dr. sc. Gordana Laco
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
glaco@ffst.hr

Pravopis, jezična norma suvremenoga standardnoga jezika
(odabrane pravopisne i gramatičke dvojbe – norma i praksa)

I. PRAVOPISNE DVOJBE

S. Babić, B. Finka, M. Moguš: *Hrvatski pravopis* (2000., 2002., 2003., 2004., 2006.)

S. Babić, S. Ham, M. Moguš: *Hrvatski školski pravopis* (2005., 2008., 2009., 2012.)

S. Babić, M. Moguš: *Hrvatski pravopis, usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika* (2011.)

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: *Hrvatski pravopis* (2013., <https://pravopis.hr>)

O sastavljenom i rastavljenom pisanju

Nazivlje: *sastavljeno – rastavljeno* (BFM); *sastavljeno – nesastavljeno* (Ihjj);

(u udžbenicima za primarno obrazovanje i *zajedno – odvojeno*)

Pisanje priložnih / prijedložnih izraza

Sastavljeno → novo značenja (prijedložni izraz → priložna oznaka / atribut), npr.

*Opazio sam ga već **izdaleka**.* / *Došao je **iz daleka** svijeta.*

*Zdravlje mu je krenulo **nabolje**.* / *Stavi to **na bolje** mjesto!*

Sastavljeno / rastavljeno

a) Prijedlog + vremenski prilog ili imenica → priložno značenje (vrijeme)

- BFM / BM → **rastavljeno** se piše prijedlog od vremenskoga priloga ili vremenske imenice: *iz jutra, na večer, na zimu, na ljeto, od jutra, pod jesen, pod zimu, u jesen, u jutro, u večer, u zimu...*

- Ihjj → **sastavljeno** / **nesastavljeno** (razlikuju se značenja):

ujutro, predjutro / u, pred jutro;

uvečer, navečer / u, na večer;

ujesen / u jesen

Npr.

*Dođi **ujutro!** / Najbolje spavam u vrijeme kad noć prelazi **u jutro.***

*Uvijek dolazi **uvečer.**; Dođi **navečer!** / Ići ćemo **na večer** poezije.*

Ujesen** uvijek putujemo. / Iz ljeta ušli smo **u jesen.

//zora, sumrak, suton, proljeće, zima, ljeto... ?//

Priroda „Naš svijet“ (udžb. 1. raz.) – naslovi:

*Vrijeme **ujesen**; Biljke i životinje **ujesen** ... / Vrijeme **u proljeće**; Biljke i životinje **u proljeće**... ; Biljke i životinje **ljeti***

*Usporedi listopadno stablo **ujesen** i **u proljeće**.*

Naš svijet, udžbenik prirode i društva u 3. raz. osn. škole, Školska knjiga, Zagreb, 2017.:

Izreke o vremenu: ***Ujesen** je u svakom grmu kiša.*

Iz lekcija, npr. *Zašto se snijeg i led **u proljeće** tope?*

b) prijedlog + imenica → priložno značenje (način)

- BFM / BM → **rastavljeno** se pišu prijedlozi s imenicom jer se postojećim leksičkim jedinicama, napisanima sastavljeno ili rastavljeno, ne mijenja osnovno značenje, kao

bez sumnje (nesumnjivo), *na koncu* (konačno), *na primjer* (primjerice), *na silu* (silom), *na žalost* (sa žalošću), *od šale* (lako), *u ime* (u čije ime)...

- Ihjj → **sastavljeno**

nažalost (u rječniku: Nažalost, neću doći!)

bez sumnje > *besumnje* (-)

Dopuštaju se dvostrukosti *na primjer* i *naprimjer*, *na vrijeme* i *na vrijeme*, *od srca* i *odsrca*:

Uzmimo, *na primjer*, ovu rečenicu. / Uzmimo, *naprimjer*, ovu rečenicu.

Liječnik je stigao *na vrijeme* i Liječnik je stigao *navrijeme*.

Od *srca* ti želim sve najbolje. / Odsrca ti želim sve najbolje.

Ihjj:

„Kad su prijedlog i imenica u svojem osnovnom značenju, uvijek se pišu nesastavljeno: *Mislim **na primjer** pod brojem pet.*; *Kako danas gledate **na vrijeme** provedeno u školi?...*

Niječnica ne + glagol (*ne ću / neću*)

Sklonidba tuđica (tuđih imena)

Imena muških osoba na *-e* (muklo *e*), na *-ee*, *-i*, *-y*, *-ey* [i]

Normativne promjene npr. *Shakespeare, Molière, Pierre, George...:*
Molièra / Molièrea, Shakespeara / -ea, Georga / -ea, Pierra / -ea;

BFM / BM, Ihjj → *-e* → *-ea*: *Molièrea...*

BFM / BM, Ihjj → *-y*, *-ey* → *-j-*: *Vignyja, Grevyja...*

Nesigurnost u praksi posebice u imena na *-ey*, npr.

u Sydneyu, prema Walt Disneyu... / u Sydneyju, prema Waltu Disneyju

Ženska imena na otvornike *-ea, -ia*: *Andrea, Lea, Tea (Matea...), Mia...*

BM → strana i naša ženska imena na *-ea, -ia* sklanjaju se tako da dobivaju **j**:
Andreje, Andreji, Andrejom; Leje, Leji...; Mije, Miji, Mijom...

Pridjevi: *Matejin, Lejin, Mijin...*

Ihjj → **ne piše se j** u imenima na *-ea (Andrea - Andree)*
piše se j u imenima na *-ia (Mia - Mije)*

U suvremenoj praksi nejednake uporabe, npr.

Radionica Andreje..., Andrejin... (češće); Andrein san... (rjeđe);

...u domu blogerice Mateje; suvremeni ples Mateje Bilosnić; završni rad

Mateje...; obitelj Mae Jelić, Mateini roditelji ponosni...; prekrasna kći Mije

Begović; Filmska večer s Mijom Čorak Slavenskom, Program Dana plesa

Mije Čorak Slavonske; backstage s Mijom

II. GRAMATIČKE DVOJBE

(S. Težak i S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb, 2005.

S. Babić i dr., *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, HAZU, Zagreb, 2006.

Sanda Ham, *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2017.

Glagolski vid

Glagolski vid – osobina glagola u hrvatskom jeziku da oblikom mogu izreći svršenost ili nesvršenost radnje.

svršeni gl. vid

*napisati, sjesti, pročitati,
zatvoriti, pasti, narasti, naučiti,
staviti, maknuti, reći...*

nesvršeni gl. vid

*pisati, sjedati / sjediti, čitati,
zatvarati, padati, rasti, učiti,
stavljati, micati, govoriti...*

(Što sada radiš? = pr. nesvr. gl.)

vidski parnjaci

Neki gl. mogu biti i dvovidni, npr. *večerati, objedovati, ručati, čuti,
vidjeti, budem, parkirati, telefonirati...* (većina tuđih gl. na *-irati*)...

Tvorba nesvršenih glagola na *-(j)avati* (V. vrsta – gl. na *-ati*) i *-(j)ivati* (VI. vrsta – gl. na *-(j)ivati*)

Infinitiv gl. na *-(j)avati* → prez. *-avam* (*zaključavati* – *zaključavam*)

Infinitiv gl. na *-(j)ivati* → prez. *-ujem* (*opisivati* – *opisujem*)

S. Babić, Tvorba riječi hrvatskom književnom jeziku (1991.: 484. – 487.) opširnije opisuje tvorbu glagola na *-(j)avati* i *-(j)ivati* kao „veoma plodan način imperfektivizacije“, posebice od svršenih glagola IV. i V. vrste, s odgovarajućim odstupanjima. Kao temeljno pravilo u raspodjeli nastavaka *-(j)avati* i *-(j)ivati* preporučuje se da glagoli (svršeni) s kratkim naglaskom dobivaju *-(j)avati*, a s dugim naglaskom *-(j)ivati*.

Npr. *zaključiti* – *zaključivati*, *zaključati* – *zaključávati*

Pri tom se, ipak, navode i neki dvostruki oblici i pojedina odstupanja (npr. *izražavati, sprječavati* i dr.); dvostrukosti npr. *obavijestiti* → *obavještavati / obavješćivati...*

Rječnik hrvatskoga jezika, (Šonje i dr., Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2000.) ima podosta oblika samo s infinitivnim završetkom *-(j)ivati* koji se mogu povezati s pravilom o dugom naglasku glagola od kojih su izvedeni (npr. *obavješćivati, izjednačivati, isplovljivati, naglašivati, nagovješćivati, narušivati, obavješćivati, omogućivati, označivati* itd.).

U praksi nejednake uporabe u infinitivu i u prezentu, posebice od 1960-ih godina, npr. *nagovještava*, *opskrbljuje*, *zapošljava*, *omogućava*, *produbljavati*, *oglašava*, *označava*, *omogućuju*...

Dvostrukosti, miješanje glagolskih vrsta (nerijetko u istom tekstu), npr. *omogućavati* – prez. *omogućuje*, *označavati* – prez. *označuje*

Nedosljednost u izvođenju, npr. u novinama, a posebice na internetskim stranicama, česta je imenica *oglašavanje* (<*oglašavati*), ali obična je i imenica *oglašivači* (<*oglašivati*).

Hrvatski jezični savjetnik (Ihjj, 1999.: 155.): „... dugi slog dobiva sufiks *-ivati*, a kratki *-avati*: *zaključiti* – *zaključivati*, *zaključati* – *zaključavati*... Međutim, mnogi glagoli mogu imati dvojne, jednakovrijedne oblike bez obzira na duljinu sloga: *ujednačavati* (prez. *ujednačavam*) i *ujednačivati* (prez. *ujednačujem*)...“. K tomu (isto: 221.) uz infinitivni završetak *-avati* napominje se:

„Kako nema ni približno valjanih i pouzdanih pravila za raspodjelu sufikasa *-avati* / *-ivati*, kad postoji mogućnosti izbora, prednost se može dati izvedenicama sa sufiksom *-ivati*.“

Na <http://savjetnik.ihjj.hr/savjet>: izrijeком se daje prednost glagolima na *-ivati*, ali s obzirom na jezičnostilske razine uporabe pa se, primjerice, uz oblike *označavati* > *označivati* napominje: „U znanstvenome i administrativnome funkcionalnom stilu standardnog jezika norma daje prednost glagolima sa sufiksom *-ivati*. ... U ostalim se stilovima spomenuti glagoli normativno izjednačuju.“

Glagoli prema predmetu radnje

Neprijelazni glagoli: glagolska se radnja „vraća“ subjektu, koji je ujedno i objekt.

To su glagoli s povratnom zamjenicom u akuzativu, *sebe / se* ili česticom *se*.

Pravi povratni: subjekt je ujedno i objekt (isto su biće), npr. *brijati se, obući se, hvaliti se, opskrbiti se, osloboditi se, spremi se, umivati se*, itd.

Uzajamno povratni glagoli (recipročni): radnju vrše dva ili više subjekata jedan na drugome, npr. *vidjeti se, grliti se, gurati se, izljubiti se, pomagati se, sresti se, voljeti se*....

Nepravi povratni glagoli: izriču radnje koje nastaju u samom subjektu kao stanje toga subjekta; imaju povratni oblik bez povratnoga značenja, npr. *buditi se (i buditi koga)*.

Neki glagoli dolaze samo s česticom *se*, npr. *bojati se*, *brinuti se*, *čuditi se*, *nadati se*, *radovati se*, *smijati se*, *rugati se*....

Povratno zalihosni glagoli imaju isto neprijelazno značenje sa *se* i bez njega: *blistati (se)*, *početi (se)*, *kretati (se)*, *šetati (se)*, *svratiti (se)*...

U praksi se više puta rabe povratni glagoli bez zamjenice ili čestice *se*, odnosno s pogrješnom rekcijom (neodgovarajućim padežom).

Brinuti se

Glagol brinuti se dolazi s česticom *se*. U praksi se često rabi *brinuti o komu, čemu; brinuti za koga, što* i sl., npr.

*Slogan 'Brinem o umjetnosti svaki dan' dodijeljen je ostalim zaposlenicima, a proizlazi iz uloge kustosa čiji je zadatak **brinuti o** određenoj zbirci... → valja: **brinem se o...***

*U našim vrtićima zdravlje djeteta jedno je od primarnih područja o kojem **brinemo.***

*Kao državnik čuvam radna mjesta, kao dioničar **brinem o** interesu kompanije ...*

O** hrvatskom narodu u BiH moramo posebno **brinuti.

Koristiti komu, čemu / koristiti se kim, čim

Koristiti znači 'biti na korist, od koristi, služiti, pomagati komu' i uz taj glagol dolazi dopuna u dativu.

Npr. *Novac će koristiti zajednici. Računalo koristi učenicima.*

Koristiti se znači 'obavljati što s pomoću čega' i uz taj glagol dolazi dopuna u instrumentalu.

Često se griješi pa se umjesto povratnoga glagola *koristiti se* upotrebljava glagol *koristiti* s dopunom u akuzativu. **Pogrješno** je: **koristiti javni prijevoz, *koristiti čije usluge, *koristiti računalo*, a **pravilno** je: *koristiti se javnim prijevozom, koristiti se čijim uslugama, koristiti se računalom.*

U praksi su česte pogreške. Npr.

Kako sigurno koristiti internet? → valja: *Kako se sigurno koristiti internetom?*

Kako koristiti društvene mreže u zdravstvu? → *Kako se koristiti društvenim mrežama u zdravstvu?*

Sve su to vrste ulja koje imaju dragocjene moći ako ih znamo pravilno koristiti. → *...ako ih znamo pravilno upotrebljavati. (rabiti)*

Glagol *koristiti se* može se zamijeniti glagolima *upotrebljavati*, *rabiti* i *služiti se*, pa je **pravilno** i: *upotrebljavati računalo*, *rabiti računalo* i *služiti se računalom*, i sl.

Izvedenica, glagolska imenica **korištenje** može imati dopunu u instrumentalu, a na u genitivu, npr. umjesto **korištenje mobitela*, **korištenje dodatne literature*, **korištenje javnoga prostora* i sl., **valja**: *korištenje mobitelom*, *korištenje dodatnom literaturom*, *korištenje javnim prostorom*.

Npr.

*Kada poslodavac obračunava plaću u naravi zaposleniku za **korištenje službenoga vozila** u privatne svrhe... → ... za korištenje vozilom ... / za (u)porabu vozila...*

*Odobrava se **korištenje službenog** vozila tvrtke u poslovne svrhe i određuje... → ...**upotreba** privatnog automobila u službene svrhe.*

*Zakon je tu vrlo jednostavan i dozvoljava zaposlenicima tvrtke da **koriste** svoj privatni automobil za službene svrhe. →*

Unatoč preporukama, u administrativnim tekstovima obično je *korištenje* + genitiv (umjesto instrumental):

*Na snagu je stupio novi Pravilnik o **korištenju javnih površina** kojim se uređuju uvjeti korištenja, postupak i način dodjele javnih površina...*

Dojmiti / dojmiti se

Glagol *dojmiti se* u hrvatskom je standardnom jeziku povratni glagol i ne valja ga rabiti bez *se*.

Npr. umjesto **Dojmila me je ljepota toga kraja* → valja: *Dojmila me se ljepota toga kraja*.

Česte su pogriješke, u novinskom i administrativnom stilu, npr.

*Posebno će Vas **dojmiti** izuzetno bogatstvo nedirnite prirode...* → valja: *će Vas **se dojmiti**...*

*Obećanja koja obiluju praznim frazama iz područja odnosa s javnošću više nikog ne mogu **dojmiti**...*

*Iako je ovo nezgodno pitanje, koja vas je suradnja najviše **dojmila**? ...*

Ali ima i valjanih uporaba, npr.

*Zasigurno će vas se **dojmiti** i svjetski poznato svetište Fatima - jedno od najznačajnijih marijanskih svetišta u svijetu,*

*... zajedno ćemo kreirati životopis koji će se **dojmiti** vašeg potencijalnog poslodavca ...*

Šetati (se)

Dopušta se *šetati* i *šetati se*, danas je sve češće *šetati*. /*šetati* + A – u trenerskim poslovima, npr. *šetati psa, konja* ili sl. = vježbati za natjecanje i sl./

Pogrješno je npr. *'Zbog popularnosti ne mogu opušteno šetati'...*

Zašto bi trebali svaki dan šetati 20 minuta?

Često se može čuti ili pročitati *šetati psa; šetati psa, šetati konja* ili sl. rabi se samo u specifičnom žargonu, u strukama koje se bave tim životinjama, ali se ne preporučuje.

Dok šeta psa, poznata vođiteljica nosi majicu s njegovim likom. → valja:

Dok se šeta sa psom...

Ukoliko komunalni redari vlasnika zateknu kako šeće psa bez zaštitne košare i povoca, vlasnik će platiti novčanu kaznu...

Odmarati se

Može biti prijelazan glagol kad je riječ o dijelovima tijela, npr. *odmarati ruke, odmarati noge, oči.*

U svim drugim uporabama je povratni glagol, ali u suvremenoj se praksi često nalazi i *odmarati* (bez čestice *se*), npr.

*7 jakih razloga zašto **odmarati** nedjeljom. → valja: ...zašto **se odmarati**...*

*John Malkovich obožava **odmarati** u Hrvatskoj!*

*Modrić je mogao **odmarati** protiv Norveške...*

Mladi medo u Kuterevu nakon doručka odmorio je na travi

'Napunite baterije' u Hrvatskoj u kojoj su odmarali čak i carevi

Naviknuti se / naviknuti koga, što

Povratni *naviknuti se* (=steći naviku); prijelazni *naviknuti koga na što* (=potaknuti koga da nekoga ili nešto prihvati)

Kojiput se griješi: *naviknuti* umjesto *naviknuti se*, npr.

Nismo naviknuli na takav termin. → valja: *Nismo se naviknuli...*

Naviknuli smo igrati po svim vremenskim uvjetima.

Brođani su naviknuli kupovati smeće, jer je na akciji, jer ima nešto nižu cijenu.

Naviknuli su na plaćanje, a zadržat će i dvojicu radnika...

Ulica predaka predstavlja atipični roman u kojem nema dječjih maštanja na koje je čitatelj naviknuo...

Žuriti se

Povratni glagol (i tvorenice), ali je u praksi često i bez čestice se.

Npr.

Policajci žurili na intervenciju... → valja: ...su se žurili...

Žurili smo u EU, ali ne žurimo i u eurozonu.

U toj želji smo nažalost izgorjeli, bili smo brzopleti i previše žurili.

Ravnateljica požurila sa svojim imenovanjem....

Nakon što je pala cijena nafte, požurili su s povećanjem trošarina...

Zahvaliti / zahvaliti se

Neprijelazni glagol *zahvaliti* znači 'izraziti zahvalnost komu za što', npr. *zahvaliti na danu povjerenju, zahvaliti komu na lijepim riječima*.

Povratni oblik *zahvaliti se* rabi se u značenju 'ljubazno ne prihvatiti ili odbiti što', npr. *zahvaliti se na ponuđenoj suradnji* znači 'ne prihvatiti ili odbiti suradnju'.

Povratni oblik *zahvaliti se* ne treba rabiti kada želimo izraziti zahvalnost.

U praksi su česte pogriješke, npr.:

Cilj pisma zahvale nije samo zahvaliti se stipenditoru za dodjelu stipendije, nego je to i jedan od načina kako da podijelite zadovoljstvo koje osjećate... → valja: ...nije samo zahvaliti ...

Htio bih se zahvaliti onima koji su mi pomogli u izradi ovog Mementa.

→ valja: *Htio bih zahvaliti onima...*

Radujemo se budućoj suradnji i želimo Vam se zahvaliti za Vaše vrijeme utrošeno na čitanje naših programa sponzorstva i mogućnosti izlaganja.

Želimo vam se svima zahvaliti za divne poruke koje ste nam poslali ove godine!

→ valja: *želimo Vam zahvaliti (na)*

Valja razlikovati i aktivan oblik *zahvaliti* od pasivne konstrukcije *zahvaliti se*: uz glagole *trebati*, *morati*, *imati* i sl. dolazi čestica *se* i rabi *se* u neosobnim (bezličnim) rečenicama. Npr. u ovoj rečenici glagol je *zahvaliti*, a čestica *se* dolazi uz glagol *imati*:

Stepincu se ima zahvaliti što nije srušena srpsko-pravoslavna crkva u Zagrebu...

Aktivna bi konstrukcija glasila:

Stepincu moramo zahvaliti što nije.... Ili Stepincu valja zahvaliti što nije srušena...

Zahvaljujem na pozornosti!